

**Uhlíř Břetislav Černoch
a pálení dřevěného uhlí na Kašavě.
Dokumentace, popis výrobního
postupu a souvislosti.**

Zdeněk Krajcar

Úvod

Tématem příspěvku je osobnost uhlíře Břetislava Černocho a pálení dřevěného uhlí na Kašavě. Cílem je tedy nejen zmapovat jednoho z posledních na Moravě působících uhlířů, ale také zaznamenat informace související s uhlířským řemeslem. Výzkum byl realizován v prosinci 2022 a v lednu roku 2023 v rámci předmětu „ETMA 103 *Pramenné studium a terénní výzkum I.*“ na Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně. Zvolil jsem formu pozorování Břetislava Černocho přímo při jeho práci, opakovaně jsem vedl polostrukturované rozhovory s ním i s dalšími dvěma respondentkami – jeho manželkou Jiřinou Černochovou, rozenou Kruřovou, a švagrovou Marií Krajcarovou, rozenou Kruřovou.

Příspěvek je strukturován do dvou částí. V první se zaměřuji na uhlíře Břetislava Černocho a jeho životní osudy. Břefa je totiž spojen s folklorním hnutím, v mladším věku tančil ve folklorním souboru Kašava, a to téměř od jeho počátků. Ve druhé části se věnuji aktuální podobě výroby dřevěného uhlí na Kašavě.

Cílem této práce je přispět ke zdokumentování na Moravě již v převážné míře zaniklého uhlířského řemesla v jeho současné podobě, a to v kontextu životního příběhu uhlíře Břetislava Černocho, v lokálních, historických i etnografických souvislostech.

Obr. 1: Břetislav a Jiřina Černochovi. Zdroj foto ABČ. |

Břetislav Černoch. Stručná biografie

Břetislav Černoch se narodil v roce 1953 v katastru obce Držkové na Kotárech (místně se jim říkalo Přední Kotáry), poblíž vrcholu Troják (618 m n. m.). Nedaleko se nachází známá turistická chata z doby první republiky. Přibližně 150 metrů od místa jeho rodného domku, který měl dvě místnosti s komorou a podsíňkem, vyvěrá pramen řeky Dřevnice, 50 metrů severně od ní je již katastr obce Rajnochovice. V okolí bylo v době Břetislavova dětství jen sedm domů, povětšinou bývalých valašských pasek. Břetislav se vyučil ve Vítkovických železárnách zámečníkem a po vojně se spolu s matkou a nevlastním otcem přestěhoval blíže k centru dědiny Držková na držkovské paseky s pomístním názvem Nivky.

Co se týče této vesnice, Františka Jančíková-Minaříková, řídící učitelka školy v Držkové, ve svém vlastivědném náčrtu typické valašské osady sepsaném v roce 1936 pod názvem *Valašská dědina Držková* věnuje dvě strany popisu uhlířského řemesla a milířů v rozsáhlém podhorském katastru Držkové (JANČÍKOVÁ-MINAŘÍKOVÁ 2015). Připojuje kresbu milířů z Nivek, kde se rovněž dřevěné uhlí pálilo tradičním způsobem. Autorka v textu uvádí další oblasti, kde se na Držkové v minulosti nacházely milíře, místně nazývané kopy – v Hutích, pod Lhotami i jinde. Stručně popisuje i technologii a okolnosti tradičního pálení dřevěného uhlí v této oblasti (JANČÍKOVÁ-MINAŘÍKOVÁ 2015, 143–144).

Obec Držková sousedí s Kašavou. Předznamenám, že v kašavském katastru ležící vrch Třeskunova (462 m n. m.), u něž se nachází současný výrobní areál uhlíře Břetislava Černocha, je vzdálen od katastru obce Držkové přibližně jen 700 metrů. Břetislav Černoch během rozhovoru vzpomínal na dobu svého dětství na Nivkách a uvedl, že jeho nevlastní otec navážel nákladním autem dřevo ještě k tradičním milířům. Dřevěné uhlí v nich páлил Břetislavův strýc (ČERNOCH 2023).

V roce 1978 se Břeťa oženil s Jiřinou Kruřovou, nyní Černochovou, a přestěhoval se na Kašavu na tzv. „Kopec“, do čp. 79. S manželkou se blíže seznámil ve folklorním souboru Kašava. Tam Jiřina Kruřová začala chodit v roce 1975, ve svých osmnácti letech. Rok poté se k ní přidal i její budoucí manžel. Tehdy ještě zkoušky souboru probíhaly ve škole na Kašavě pod vedením manželů Perůtkových (ČERNOCHOVÁ 2023).

Jiřina Černochová i její starší sestra Marie, nyní Krajcarová, si během výzkumu poměrně jasně vzpomínaly na oslavu dožíněk na Kašavě, kterou z podnětu tamního

Obr. 2: Břetislav Černoch, kašavský uhlíř u pece.
Zdroj foto AZK.

Obr. 3: Milíře na Nivkách. Zdroj převzato z knihy: Valašská dědina Držková, 144. |

předsedy JZD Kašava-Držková Josefa Jarcovjáka připravili s místní mládeží manželé Fridrichovi. Tato oslava předcházela ustanovení Valašského souboru Kašava, který vznikl v roce 1971 (*Soubor Kašava [cit. 25. 1. 2023]*).

Marie Krajcarová byla jednou z vystupujících na zmíněných kašavských dožínkách. Podle jejích vzpomínek se během přibližně dvou týdnů naučili několik písní a tanečků v místním kině (dřívější Orlovna) a na dožínky se oblékli do zapůjčených krojů. V roli ústředních postav dožínky pak byli hospodář a hospodářka, oba zaměstnanci místního JZD. Hospodáře představoval traktorista Oliva, hospodářku pak matka Marie a Jiřiny Kruřových Marie Kruřová, která pracovala v JZD na pozici rostlinářky (KRAJCAROVÁ 2023).

Na internetových stránkách Valašského souboru Kašava ze Zlína (už po několik desetiletí je z něj městský soubor) se ke vzniku souboru v obci Kašava dočteme následující. „Valašský soubor Kašava vznikl v roce 1971 z iniciativy předsedy JZD Kašava-Držková Josefa Jarcovjáka. Základem souboru byla mládežnická skupina z Kašavy, která pod vedením manželů Libuše a Jiřího Perůtkových (tanečníků zlínského Bartošova souboru písní a tanců) nacvičila valašské figurální tance pro místní dožínky.“ 1971 (*Soubor Kašava [cit. 25. 1. 2023]*).

Citované skutečnosti přímí účastníci uvedených dožínky a zmíněné mládežnické skupiny uvedli na pravou míru následovně. Iniciační role při organizaci kašavských dožínky, které předcházely vzniku nynějšího Valašského souboru Kašava, skutečně náleží tehdejšímu předsedovi družstva Jarcovjácovi. Avšak je k němu nutno připočíst také, dnes by se patrně řeklo „kreativce“, manželé Josefa a Margaritu Fridrichovi. Byli to rovněž manželé Fridrichovi a nikoliv manželé Perůtkovi, kteří s kašavskou mládeží secvičili původní program na kašavské dožínky (KRAJCAROVÁ 2023). Marie Krajcarová nepotvrzuje, že by se jednalo o náročnější, dlouhodobější přípravu

Obr. 4: Oslava dožínek na Kašavě, která předcházela vzniku Valašského souboru Kašava. |
Zdroj foto AZK.

Obr. 5: Oslava dožínek na Kašavě, hospodář a hospodářka (Marie Krufová starší).
Zdroj foto AZK.

Obr. 6: Oslava dožínek na Kašavě, mládežnická skupina z Kašavy; zprava doleva Marie Krufová mladší, František Holík, Hana Jarcovjáková a Vojtěch Sedlář. Zdroj foto AZK.

valašských figurálních tanců. Naopak opakovaně zmiňovala, že se během týdne, dvou účinkující naučili texty písní a tančili na vystoupení v bývalé kašavské orlovně stylem „*dup sem, dup tam*“ (KRAJCAROVÁ 2023). Manželé Perůtkovi byli přizváni ke spolupráci s formující se skupinou kašavské mládeže, až po úspěšné realizaci kašavských dožíněk, kterých se nejspíše reálně vůbec neúčastnili, až ze strany předsedy družstva Josefa Jarcovjaka a zmíněného Josefa Fridricha. Ten měl údajně hrát na housle v tehdejší hudební složce Bartošova souboru a zprostředkoval tedy setkání předsedy družstva s Perůtkovými až ex post (ČERNOCHOVÁ 2023).

Kašavský soubor se následně pro Břeňu i pro Jiřinu Černochovi a pro jejich rodinu stal na více jak jedno desetiletí častou náplní jejich volného času. Ve zkratce souboru říkali „hopsaklub“. Oba vzpomínali na Karla Pavlišťíka či na Věru Kovářů, kteří se souborem úzce spolupracovali již v 70. letech 20. století. Věra Kovářů dle obou respondentů byla osobou, která rekonstruovala zapomenutý kašavský kroj (ČERNOCH 2023). Již kašavská školní kronika v závěru 19. století ke kroji na Kašavě uvádí: „(...) čeho velmi litovati jest, že kroj národní úplně vyhynul, a jeho místo zaujal kroj poloměstský. Ze všeho kroje starého zachovaly se zde toliko papuče, ušité z bílé huňe. Jsou velmi lehké a velmi teplé. Halenu lze uviděti pouze u starých lidí. Jest též z bílé huňe, a sahá asi po kolena... U ženských nezachovalo se ze starého kroje ničeho.“ (SOKA Zlín, NšK Kašava, 189, 3).

Obr. 7: Rodina Černochova na „Kopcu“ na Kašavě v roce 1985. Zdroj foto ABČ.

Obr. 8: Kašava, na „Kopcu“ v roce 1990. Zdroj foto ABČ.

V době 70., 80. i 90. let 20. století se rovněž za účasti některých členů zmíněného souboru, díky organizaci místních hasičů, na Kašavě běžně uskutečňovalo např. vodění medvěda. Bohužel tradice kašavských hodů byla přerušena a ke snahám o její obnovu dochází až v posledních letech. V obci se také tehdy obnovuje tradice stavění máje (ČERNOCHOVÁ 2023).

Samozřejmostí byla velikonoční obchůzka – šibačka. Nejednou se také u ohně na „Kopcu“ sešli členové kašavského souboru, manželé Perůtkovi a Karel Pavlišťík. Neformálně, v přirozeném prostředí bývalé kašavské „paseky“ se zpívalo, hrálo, vzpomínalo a i jinak navazovalo na tradice valašské dědiny Kašavy. Blízký vztah k tradicím se v rodině Černochovy projevovat rovněž v každodenní péči o zděděná pole, pastviny a lesy, o rozsáhlé hospodářství. Společně s rodiči Jiřiny (Marií a Josefem Krufovými) i manželé Černochovi dlouho chovali na „Kopcu“ dobytek. Ve chlévě bývala jedna či dvě krávy, případně také býk či jalovice. Mnoho lidí chodilo „na Kopec“ každodenně pro čerstvě nadojené mléko, protože na Kašavě byla kráva v 70. a 80. letech v domácím hospodářství již velkou vzácností. Prasata, ovce, králíci, slepice a další zvířectvo bylo v tomto malém domácím hospodářství samozřejmostí. S pracemi pomáhala celá široká rodina (ČERNOCH 2023).

Kašavský uhlíř

Břetislav Černoch pracoval po přestěhování na Kašavu v JZD Slušovice jako traktorista. Po změně režimu se toto vyhlášené družstvo rozpadlo, a tak hledal novou práci. V lednu 1990 začal na totožném místě jako dnes pálit dřevěné uhlí, a to s dalším držkovským rodákem, Zdeňkem Nevolou. Rodina Nevolových byla vyhlášená tím, že se tomuto řemeslu věnovala od nepaměti. Společně se Zdeňkem zde pracovali do roku 1994. Poté se k Břeťovi připojil jeho švagr Josef Krufa ml., který zde pracoval do roku 1998. Tento Břetislavův spolupracovník je zachycen na fotografiích v publikaci Karla Pavlišťíka *Práce ze dřeva III*, o čemž bude podrobněji zmíněno dále. Ačkoliv je Břetislav Černoch již v důchodu, pracuje zde nadále, letos už 34 let. Díky této práci je i ve svých 70 letech ve skvělé fyzické kondici. Na dotaz, zda ho tato práce ještě baví, odpověděl, že nikoliv. V současnosti ji považuje za možnost, jak si v důchodu přivydělat. Protože je to práce náročná, cítí

Obr. 9: Kašavský uhlíř Břetislav Černoch u peci.
Zdroj foto AZK.

únavu, ale pokud to bude možné, chce v ní ještě rok, dva nebo i více pokračovat. Uvědomoval si však s povděkem, že se jedná o práci v přírodě, v krásném prostředí valašských vrchů, v ještě „přirozeném“ světě (ČERNOCH 2023).

Výrobní areál – pece

Břetův výrobní areál se nachází na Kašavě v těsné blízkosti vrchu Třeskunov (462 m n. m.). Místo, kde je areál umístěn, je společně s dalšími rozsáhlými pozemky (lesy, pastviny a pole) v majetku Břetislava a Jiřiny Černochohových, kteří je zdědili od Marie Krufové st. a jejího manžela Josefa. Tato okolnost hrála důležitou roli při převzetí (původní pronájem byl později nahrazen koupí) pecí od JZD Podhoran Lukov ze strany Břetislava Černochoh. Družstvo umístilo ocelové pece na pálení dřevěného uhlí v současné lokaci počátkem 90. let 20. století, tehdy ještě na družstevních pozemcích. Tedy na pozemcích, které užívalo družstvo, ale dříve patřily manželům Černochohým. Později v 90. letech minulého století byly pozemky navraceny.

Současná výroba dřevěného uhlí na Kašavě

V roce 1998 vytvořil Ústav lidové kultury ve Strážnici videokazetu mapující práce ze dřeva. Vydal rovněž skripta sepsaná Karlem Pavlišťíkem nazvaná *Práce ze dřeva* k uvedené, stejnojmenné videokazetě. Skripta na pěti stranách stručně pojednávají o výrobě dřevěného uhlí Břetislavem Černochem na Kašavě.

Obr. 10: Celkový pohled na čtyři kovové pece. Zdroj foto AZK. |

Ve zmiňované příručce nalezneme kromě krátkého úvodu devět odstavců, které přibližují výrobní proces dřevěného uhlí, a to od přípravy dřeva až po závěrečné pytlování. Připojena je jedna historická černobílá fotografie z Držkové, na které je zobrazena původní forma pálení dřevěného uhlí v milířích, v tzv. kopách. Čtyři barevné fotografie pak zobrazují tehdejší stav areálu a pecí (novodobých milířů) i nakládku pecí metrovými dřevěnými poleny. Břetislav Černoch je v textu zmíněn coby jeden ze dvou tehdejších uhlířů, kteří pracovali na uvedeném místě (Kašava, vrchol Třeskunova), ale na publikovaných fotografiích zobrazen není. Naopak je při práci zachycen druhý, dnes již bohužel zesnulý uhlíř, pan Josef Kruťa (nar. 1949) (PAVLIŠTÍK 1998, 37–42). Ten byl nejstarším bratrem již zmiňovaných respondentek Marie Krajcarové a Jiřiny Černochové. Josef Kruťa byl švagrem současného kašavského uhlíře Břetislava Černocho a zároveň jeho spolupracovníkem, tedy také on byl několik let kašavským uhlířem.

Obr. 11: Uvnitř ocelové pece – místo, kde uhlíř zakládá rošt. Zdroj foto AZK.

Obr. 12: Detail utěsnění vzduchové spáry pomocí jílů. Zdroj foto AZK.

V následujícím popisu využiji popis struktury výrobního procesu, jak je uvedena ve zmíněných skriptech a doplním je o výzkum zjištěné skutečnosti.

1. Dřevo

„Zpracovává se dobře vyschlé, listnaté dřevo i podřadné kvality (...). Před naložením do pece jsou kmeny rozřezány na polena dlouhá kolem jednoho metru.“ (PAVLIŠTÍK 1998, 38).

Kašavský uhlíř uvádí, že nejprve je nutno koupit dřevo. To je v současné době poměrně velmi drahé. Čím je dřevo sušší, tím je větší výtěžnost, tím je kratší doba pálení a tím jsou také menší ztráty. Je-li dřevo tvrdé, je lepší výsledná kvalita dřevěného uhlí (ČERNOCH 2023).

2. Polena

„Podélné rozštípnutí polen a odstranění hrubé kůry přispívá k dokonalému zuhelnatění dřeviny.“ (PAVLIŠTÍK 1998, 38).

Dřevěnou tyčovinu přiváží v současné době Břetislav Černoch z dřevařského závodu, který vyrábí topora. Díky tomu odpadne časově i fyzicky náročná příprava polen spočívající v jejich rozštípnutí na polovinu. Velikost odřezků je ideální s ohledem na dobrou výtěžnost (ČERNOCH 2023).

3. Současné pece

„Tradiční pálení dřevěného uhlí v mlířích je minulostí. V soudobé výrobě dominují ocelové pece. Do jedné pece se uloží zhruba sedm metrů krychlových dřeva. Nakládání trvá kolem čtyř hodin. Výtěžek je šest až sedm metrických centů dřevěného uhlí.“ (PAVLIŠTÍK 1998, 39). Břetislav Černoch vlastní čtyři ocelové pece (tl. oceli cca 8 mm), které byly vyrobeny v 80. letech minulého století (ČERNOCH 2023).

4. Ukládání dřeva do pece

„Nejprve se z větších polen vytvoří rošt, který umožní rychlé rozhoření (...)“ (PAVLIŠTÍK 1998, 39).

Uhlíř Břetislav uvádí: „Základem všeho je dobrý rošt na spodku pece, než bude nakládáno dřevo nad něj. Dám vždycky dvě dřeva na sebe. Tak, aby od země byla fuga – zhruba 10 až 15 cm. Dole mám vzdušníky, vzduchové díry. Vyskládám to až na vrch pece, vždycky si to křížuju. Mám vždycky krátké, dlouhé.“ (ČERNOCH 2023).

5. Uzavření komory a utěsnění spár

„Uzavření komory je věnována maximální pozornost. Všechny spáry a otvory, kudy by do pece nekontrolovaně vnikal vzduch, jsou utěsněny jílovou mazaninou.“ (PAVLIŠTÍK 1998, 39).

Jíl bere uhlíř nedaleko v lese u polní cesty. Zředí jej vodou a následně zamaže spáry u pece (ČERNOCH 2023).

6. Vlastní proces pálení dřevěného uhlí

„Zažehnutím zaplněné pece začíná proces zuhelnatění, který trvá zhruba 24 hodin. Není-li dřevo dostatečně suché, trvá pálení déle.“ (PAVLIŠTÍK 1998, 39).

K zapálení Břetislav uvádí: „Než začnu pálit, si tam dám komín, aby to lépe táhlo. Pak omotám na drát takový váleček, aby mi to tam vlézl. Mám drát asi 1,5 metru dlouhý. Já to dávám do trubky, ten drát, a do ní ještě fúkám traktorem vzduch přes vzduchovou hadicu, aby sa to dobře rozhořelo. V prostředku mám drobnější dřeva, třísky, a ono sa to většinou chytne.“ (ČERNOCH 2023).

7. Přívod vzduchu

„V průběhu výrobního procesu je intenzita hoření pečlivě sledována a řízena regulací přivodu vzduchu do komory. Slouží k tomu jak nástavec na centrální průduch, který pak umožňuje i spalování unikajících plynů, tak otvory ve spodní části pece, které jsou podle potřeby zasypány nebo uvolňovány.“ (PAVLIŠTÍK 1998, 42).

Uhlíř doplňuje: „Ze začátku to může hořet. A jak to chytne luft, hodinu, dvě, než se to rozhoří... Pak omezím přístup vzduchu. Podle dýmu míň vzduchu. Nasypu ke vzdušníku písek a nechám třeba jen centimetr volný.“ (ČERNOCH 2023).

8. Vychladnutí pece

„Vypálená pec vychládá 16–24 hodin. I v této době je třeba dbát toho, aby byla dobře utěsněna. Po vychladnutí se komora vyprázdní.“ (PAVLIŠTÍK 1998, 42).

Uhlíř zmiňuje, že většinou pec zapaluje v poledne a v poledne i ukončuje proces pálení. Přibližně tedy po 24 hodinách procesu pálení zcela zasypává přivody vzduchu ve spodní části pece a opět zamazává případné vzduchové šterbiny tak, aby pec zcela zhasla. Je totiž žádoucí, aby se dovnitř nedostal žádný vzduch. Poté počká den a teprve pak pec otevře (ČERNOCH 2023).

9. Následné činnosti

„Uhlí se plní ručně do obalů určených pro distribuci. Na sítích se drobné zbytky zbaví mouro, který je využíván k lisování briket.“ (PAVLIŠTÍK 1998, 42).

V současnosti již Břetislav Černoch uhlí do pytlů neplní ručně. Pořídil si dopravník a plničku s připojenou váhou. Díky těmto svépomocí upraveným zařízením je pro něho proces balení výrazně zjednodušen (ČERNOCH 2023).

Závěr

V předkládaném příspěvku jsem zmapoval nejen současnou podobu pálení dřevěného uhlí v ocelových pecích v obci Kašava na Valašsku, ale věnoval jsem rovněž pozornost biografickým, historickým i etnografickým souvislostem, které jsou s osobou kašavského uhlíře Břetislava Černocha spojeny.

Okrajově jsem pojednal také o některých aspektech lidové kultury na Kašavě, zvláště pak informace o kašavských dožínkách, které předcházely a iniciovaly vznik dnes známého Valašského souboru Kašava, aktuálně již městského souboru ve Zlíně. Zaznamenal jsem je díky vzpomínkám dvou dalších narátorek. Připojil jsem rovněž fotografickou dokumentaci k uvedeným tématům. Příspěvek v oblasti uhlířského řemesla navazuje na videozáznam i související skripta *Práce ze dřeva III. 1. část*, které vydal Ústav lidové kultury ve Strážnici v roce 1998.

Díky dlouhodobému osobnímu kontaktu s ústředním respondentem, kašavským uhlířem Břetislavem Černochem, bylo možno doplnit výše uvedený vydavatelský počín také o další detaily a souvislosti. Břefa Černoch je posledním kašavským, ale i držkovským uhlířem. S ním se pomalu uzavírá staletí trvající historie uhlířského řemesla v Držkové a na Kašavě. A dost možná i na Moravě.

Poznámky:

„Kopeček“ je pomístní název části Kašavy. Jedná se o vyvýšené od zbývajících zástavby v nížině částečně oddělené prostředí, nachází se severně nad silnicí vedoucí směrem na Lukov. Starousedlé rody zde dříve žijící ve třech usedlostech byli Krufovi (původně Hvozdenští), Sedlářovi a Holí.

Ještě předtím byly pece umístěny přibližně od osmdesátých let 20. století v katastru obce Držková, nedaleko současné „salaše“ – Expozice karpatského salašnictví v Hostýnských horách Juraja Habšudy.

Prameny:

Státní okresní archiv Zlín (SOKA Zlín), f. Nšk KAŠAVA, inv. č. 189. Kronika.

Literatura:

JANČÍKOVÁ-MINAŘÍKOVÁ, F. 2015: Valašská dědina Držková: pokus o vlastivědný náčrt typické valašské osady. Držková.

PAVLÍŠTÍK, K. 1998: Práce ze dřeva III. 1. část. Skripta ke stejnojmenné videokazetě. Strážnice.

Informátoři:

ČERNOCH, Břetislav, nar. 1953, uhlíř, důchodce. 7. 1. 2023, Kašava.

ČERNOCHOVÁ, Jiřina, roz. Krufová, nar. 1957, manželka Břetislava Černocho, důchodkyně. 7. 1. 2023, Kašava.

KRAJCAROVÁ, Marie, roz. Krufová, nar. 1950, švagrová Břetislava Černocho, důchodkyně. 7. 1. 2023, Kašava.

Internetové zdroje:

Soubor Kašava. Dostupné z: www.kasava.cz/organizace-institute-a-spolky/valassky-soubor-kasava/ [cit. 25. 1. 2023].

Valašský soubor Kašava. Dostupné z: www.soubor-kasava.cz/24802-valassky-soubor-kasava [cit. 25. 1. 2023].

Použité zkratky:

ABC – osobní archiv Břetislava Černocho

AŽK – osobní archiv Zdeňka Krajcara

SOKA Zlín – Státní okresní archiv Zlín